

Кравчук О. Ю.

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), kraffchuk@email.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто процес політичної соціалізації особистості в Україні як єдність процесів предметно-практичного освоєння та соціалізації суб'єктів суспільно-політичних відносин, процес включення особистості в політичне життя суспільства.

Ключові слова: *особистість, політична соціалізація особистості, цінності, норми, влада, демократія політичного життя, адаптація, інтеріоризація, первинна політична соціалізація, вторинна політична соціалізація, агенти політичної соціалізації, моделі політичної соціалізації.*

Актуальність дослідження процесу політичної соціалізації особистості детермінована складністю соціально-економічних, політичних, ідеологічних та духовно-культурних перетворень як складових аспектів реалізації трансформаційного потенціалу українського суспільства. Це вимагає теоретичної розробки та практичного пошуку нових, ефективних механізмів включення особистості в політичне життя суспільства, обумовлених домінуючим впливом соціокультурних, ціннісно-нормативних, ментально-психологічних та духовних чинників їх реформування. Актуалізація проблеми політичної соціалізації в Україні зумовлюється прямо пропорційною залежністю між розв'язанням завдань та потребою адекватного включення в їх вирішення суб'єктивного фактору, конкретним проявом якого слід вважати процес політичної соціалізації. Векторна спрямованість, рівно як і внутрішній зміст процесу політичної соціалізації, сьогодні обумовлені наявними історичними реаліями, а саме – піднесенням значення та розширенням її форм

та методів, що є прямим свідченням цілісно інтегративних принципів національного відродження, проявом зростання ролі особистості в політиці.

Політична соціалізація – це процес формування політичних орієнтацій, результати якого дозволяють розглядати особистість як носія певної політичної культури. Процес взаємодії особистості з політичною системою двосторонній.

По-перше, політична система самовідтворюється, оновлюється від залучення громадян до участі в діяльності своїх організацій. У цьому процесі політична соціалізація стає механізмом акумуляції політичних цінностей та цілей системи, створює необхідні умови для збереження спадкоємності поколінь у політиці.

По-друге, вимоги політичної системи організують структуру самої особи. Політична соціалізація активно впливає на формування політичної свідомості особи та її політичну поведінку, що сприяє становленню особистості громадянина. Варто наголосити, що поняття політичної соціалізації є ширшим, ніж поняття політичного виховання або освіти. Це можна пояснити тим, що процес політичної соціалізації включає не тільки цілеспрямований вплив на особу панівної ідеології і політичних інститутів суспільства, але також і стихійні впливи та власну активність індивіда. Політична соціалізація є невід'ємною частиною процесу загальної соціалізації, що включає в себе два моменти: по-перше, засвоєння суб'єктом соціальних норм і вироблення в особистості потреби відповідати їм і, по-друге, активну діяльність суб'єкта, спрямовану на перетворення свого соціального середовища. Становлення та еволюція концепції політичної соціалізації відбувалися під впливом різних наукових шкіл і напрямків. Однак, процес входження людини в політику дуже складний і обумовлений великою кількістю факторів. У зв'язку з цим розвиток концепцій політичної соціалізації був тісно пов'язаний з потребами політичної практики, з необхідністю створення найбільш ефективних механізмів інтеріоризації особистості новими цінностями пануючої в суспільстві культури. На сучасні уявлення політичної соціалізації сильний вплив зробили ідеї мислителів Нового часу. У цілому «вростання» людини в політичні відносини суспільства в науковій літературі зводиться до двох моделей. Перша модель –

«підпорядкування» – розвинута в концепції Т. Гоббса [1]. Він вважав, що найпершою характеристикою природи людини є вічне і нескінченне бажання влади, що окрема людина нерозумна, егоїстична, нездатна володіти своїми пристрастями, тому єдиною альтернативою анархії, «війни всіх проти всіх» є підпорядкування особистості монопольній владі. Відповідно до цієї точки зору, в основі політичної соціалізації лежить модель «підпорядкування» особистості владі і засвоєння нею цілей і цінностей, які декларуються правлячим режимом. Еволюція цієї ідеї сьогодні не піддалася кардинальній модифікації, змінилося лише її мотивування. Для Д. Белла, У. Мура, С. Ліпсета – це потреби керування, у Дж. Ролса, К. Дженкінса – досягнення більшої рівноправності, у Р. Даля, У. Корнхаузера – стійкість демократії. Загальним для всіх є представлення про політичне регулювання як підпорядкування окремої людини державі, організації, еліті. Друга модель – «інтересу» – пов'язана з іменами А. Сміта, Г. Спенсера, У. Годвіна. У цій моделі інтерес є тим соціально-політичним механізмом, що надає руху політиці, а особистість робить тільки те, в чому вбачає свій інтерес. Лише при поєднанні різноманітних особистих інтересів можливе виникнення соціального і політичного порядку. Розвиток суспільства відбувається не шляхом підпорядкування, а шляхом раціонального усвідомлення індивідами своїх інтересів. Прибічники даної моделі сьогодні стверджують, що інтереси соціума рухають політичний процес, перетворюючи людину на активного суб'єкта політики. Ці ідеї покладені в основу сучасної концепції політичної соціалізації, яка містить у собі дві версії даного процесу в силу збереження двох класичних підходів до трактування ролі особистості в сучасній політиці.

З роботами останніх дослідників, а також Л. Коена, Р. Ліптона, Т. Парсонса пов'язаний найбільш істотний внесок у концепцію політичної соціалізації

в

60-х рр. XX ст. Вони розглядали політичну соціалізацію як процес впливу політичної системи на індивіда шляхом створення в нього позитивних установок на систему. Дане розуміння впливає з трактування особистості як елемента політичної системи, що не є метою політики, а служить лише засобом

підтримки системної рівноваги. Особистість розглядається як пасивний об'єкт впливу політичної системи, як резервуар, зміст якого заповнюється розпорядженнями владних структур. У цій версії модель політичної соціалізації являє собою процес добровільного прийняття індивідом цінностей і стандартів політичної поведінки, що пропонує йому політична система. Політична соціалізація описується в термінах обумовленості, добровільності і доброзичливості в процесі формування в особистості позитивних установок до влади. Друга версія політичної соціалізації розроблялася в рамках теорій конфлікту (М. Вебер, Г. Моска, Ф. Паркін, У. Гуд, П. Блау), плюралізму (Р. Даль, В. Харт) і гегемонії (Р. Мілібенд, Р. Даусон, К. Превітт). Сутність процесу політичної соціалізації особистості, у цій версії, трактується з взаємодії в системі «влада-індивід». Останній, згідно Ю. Хабермаса, не є пасивним об'єктом впливу політичної системи [1]. Активність індивіда у взаємодії з владою обумовлена його інтересами, здатністю діяти усвідомлено завдяки прагненню до самовдосконалення, підтримці етносу, класу, політичної партії, частиною яких він може виступати. У сучасному українському суспільстві процес політичної соціалізації особистості – це, насамперед, оволодіння демократичними цінностями, нормами і культурними зразками. Зразки політичної культури переходять від епохи до епохи, передаються від одного покоління до іншого у процесі політичної соціалізації. Освоювати політичну культуру – це означає вчитися політиці, ставати активним учасником політичного життя, формувати політичну свідомість і самосвідомість, опановувати політичне мислення і відповідну політичну діяльність та поведінку.

У процесі первинної соціалізації особистість збагачується базовими уявленнями про політику, навіть якщо вона прямо не пов'язана з нею, але, ставши фундаментом особистості, згодом впливає на сприйняття навколишньої дійсності. Особливості первинної соціалізації полягають у тому, що особистості доводиться адаптуватися до політичної системи та норм політичної культури, ще не розуміючи їхньої сутності.

Вторинний етап політичної соціалізації характеризується тим, що він пов'язаний з розширенням самостійного політичного досвіду особистості, її уміння виробляти індивідуальні політичні судження, переробляти інформацію, формувати позиції та виконувати свої соціально-політичні ролі. В процесі другого етапу особистість здатна протистояти тискові та виражати свою здатність до індивідуального перегляду ідеологічних позицій, переоцінці культурних норм та традицій. Важливе значення на цьому етапі відіграє зворотна соціалізація. Її характеризує вплив самої особистості на добір та засвоєння знань, норм, прийомів взаємодії з владою. Політична соціалізація, таким чином, виражає безперервну самокорекцію людини у своїх ціннісних уявленнях і кращих способах політичного поведіння. Незважаючи на різницю в підходах, багато вчених сходяться на тому, «що найважливішими функціями політичної соціалізації виступають досягнення особистістю вміння орієнтуватися в політичному просторі та виконувати там певні панівні функції» [4, с. 78]. І тут політична соціалізація являє собою ніби двоєдиний процес: з одного боку, вона фіксує засвоєння особистістю певних норм, цінностей, які вимагає політична система; а з іншого – демонструє як особистість засвоює традиції та уявлення, одночасно закріплюючи їх в тих чи інших формах політичної поведінки та впливу на владу. Звідси випливають дві основні функції політичної соціалізації: 1) набуття індивідом вміння орієнтуватися у політичному просторі; 2) набуття ним навичок виконувати певні ролі у політичній системі. Ступінь політичної соціалізації окремої людини індивідуальна, але разом з тим вона внутрішньо детермінована дією трьох перемінних: віку людини; наявності в неї того чи іншого суб'єктивного досвіду; здатністю до самостійних форм мислення та поведінки в царині політики. Наявність політичних знань, умінь та навичок людини перш за все залежить від суб'єктивного стану та ролей, які виконуються в політиці (оскільки, наприклад, лідер і рядовий виборець не можуть керуватися одними і тими ж прикладами політичної поведінки), а також від діяльності основних агентів політичної соціалізації: сім'ї, системи освіти,

політичних інститутів, релігійних і суспільних об'єднань, засобів масової інформації. Дія цих трьох перемінних політичного процесу і визначає різницю між первинною та вторинною стадією політичної соціалізації. Первинна політична соціалізація характеризує початкове (з 3-5 років) сприйняття людиною політичних категорій, які поступово формують у ній вибірково-індивідуальне ставлення до явищ політичного життя. За думкою американських вчених Д. Істона і Дж. Деніса [5], необхідно розрізняти чотири аспекти процесу соціалізації: безпосереднє «сприйняття» дитиною політичного життя, інформацію про яке вона отримує від батьків, їх оцінок, почуттів; «персоналізація» політики, в ході якої ті чи інші фігури, що мають владу (Президент, політичний лідер) стають для дитини зразком контакту з політичною системою; «ідеалізація» певних політичних образів, а саме створення на їх основі стійкого емоційного ставлення до політики; «інституціоналізація» набутих властивостей, що свідчить про ускладнення політичної картини світу дитини та її переходу до самостійного, надособистого бачення політики [5]. Вторинна політична соціалізація – є такою стадією політичної діяльності людини, коли вона, засвоївши способи переробки інформації і здійснення ролей, здатна протистояти груповому тиску та висловити свою здатність до індивідуального перегляду ідеологічних позицій, переоцінці культурних норм і традицій. Таким чином, головну роль тут грає так звана обернена соціалізація, яка характеризує вплив самої людини на відбір і засвоєння знань, норм, способів взаємодії з владою. Вторинна соціалізація передає безперервну самокорекцію людиною своїх ціннісних уявлень, переважаючих способів політичної поведінки та ідеологічних позицій.

У літературі широко використовуються моделі політичної соціалізації, запропоновані американським ученим Р. М. Мерельманом. Він виділив чотири таких моделі:

Перша – *системна* – характеризується формуванням позитивного ставлення до влади, правового порядку, традиційним інститутам.

Найважливішими агентствами соціалізації є школа і сім'я, а також оточення, особистості, її однолітки.

Друга модель – *гегемоністська* – формує молодь, вороже налаштовану проти будь-якої соціальної та політичної системи, крім «своїї». Ведучими агентствами в цій моделі є засоби масової інформації.

У третій моделі – *плюралістичної* – цілями соціалізації є формування уявлень громадян про свої політичні інтереси, бажання участі в їх реалізації, високого рівня громадянської активності. В результаті громадяни стають прихильні певним політичним групам і можуть їх вільно змінювати в залежності від результатів політики і ступеня реалізації своїх інтересів. Агентствами є школа, батьки, засоби масової інформації, партії та групи інтересів.

Четверта модель – *конфліктна* – зводиться до формування лояльності до певної групи і готовність підтримати її в боротьбі проти інших груп. Агентствами соціалізації є органи пропаганди та агітації, що представляють інтереси групи.

Політична соціалізація в суспільному житті є системою, з таких, головних, складових: характер і тип державного устрою, панівний режим, політичні інститути, партії, організації, рухи. Усі ці інститути й організації за допомогою спеціальних механізмів коригують і контролюють політичну поведінку індивіда. У повсякденному житті політичні й неpolітичні фактори політичної соціалізації особи складають органічну єдність. Так, у реальному житті політичного значення для індивіда можуть набувати далекі від політики чинники: праця, характер відносин людини і природи, науково-технічний прогрес та його негативні наслідки, ядерні випробування і збереження довкілля тощо.

Які ж основні фактори впливають на процес політичної соціалізації особи?

Передовсім це моральний та ідейно-політичний вплив суспільства в цілому (політичної системи, соціально-класової структури, політичної культури, засобів масової інформації, культури і мистецтва тощо).

По-друге, притаманні індивіду певні біопсихологічні характеристики (темперамент, інтелект, воля тощо).

По-третє, рівень політичного розвитку та відповідний соціальний досвід особи. Суспільна практика свідчить: чим більший соціальний досвід, то складніше і суперечливіше відбувається політична переорієнтація особи в новій соціально-політичній ситуації, а інколи вона взагалі стає неможливою.

По-четверте, соціальний статус особи. Коли позитивний статус у людини не змінюється тривалий час, то цей процес веде до закріплення політичної свідомості особи. У разі, коли політичні орієнтації заходять у суперечність із соціальним статусом, можливі як зміцнення політичної свідомості та поведінки особи, так і радикальна політична переорієнтація. Ось чому переорієнтація особи може ефективніше відбуватися на ранніх етапах політичної соціалізації, коли політичні знання й погляди ще не цілком трансформувалися в переконання. Не випадково основні надії в реформуванні всіх сторін свого життя суспільство покладає на молодь.

Висновок. Політична соціалізація особистості в сучасній Україні проходить за умов, коли в державі йде процес докорінного реформування всіх сфер життя. Виходячи із закономірностей та умов соціально-економічного, політичного розвитку українського суспільства, для оптимального процесу політичної соціалізації потрібно:

- дослідження процесів політичної соціалізації в умовах глобалізації;
- аналіз механізмів удосконалення механізмів політичної соціалізації;
- розробка концепції політичної соціалізації особистості в умовах громадянського суспільства.
- створення іміджу української держави як спільного дому для всіх, хто в ньому живе, відкритого для всебічних контактів усім цивілізованим країнам, але насамперед – своїм найближчим сусідам, від миру в домі котрих залежить мир і в нашому власному домі.

Література

1. Вашутін О. Політична соціалізація молоді в сім'ї і становлення політичної психології індивіда. *Людина і політика*. 2000. №5. С. 67–71.

2. Гедікова Н. П. Політична соціалізація і державна молодіжна політика в Україні. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1998. №3. С. 143–147.

3. Лопушинський І., Солових В. Особливості політичної соціалізації в управлінських процесах демократичної трансформації суспільства. URL: <https://bitly.su/ObkTwuD> (дата звернення 01.09.2019 р.).

4. Дробінка І. Г. Політична соціалізація особи та її особливості в Україні. *Політологія*. Розд. 10.3. URL: <https://bitly.su/gRZUjmHl> (дата звернення 01.09.2019 р.).

5. Брегеда А. Ю. Політична соціалізація особи та її особливості в Україні. *Основи політології*. Розд. 2. URL: <https://bitly.su/lcLCvznm> (дата звернення 01.09.2019 р.).

Kravchuk O., Instructor of Department of Social and Humanitarian Sciences, Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), kravchuk@email.ua

Peculiarities of political socialization in modern Ukrainian society

The process of political socialization of personality is examined in Ukraine, as unity of processes of the in-practical mastering and socialization of subjects publicly – political relations, process of including of personality in political life of society.

Key words: *personality, political socialization of personality, of value, of norm, power, democracy of political life, adaptation, of internalizations, primary political socialization, secondary political socialization, agents of political socialization, models of political socialization.*